

UDC | УДК : 343.982

Анотація: У статті автор розглядає поняття службових злочинів корупційної спрямованості, пропонує їх криміналістичну характеристику, аналізує окремі елементи криміналістичної характеристики цього виду злочинів і їх значення для досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальне провадження, службові злочини корупційної спрямованості, криміналістична характеристика, суб'єкти вчинення службових злочинів, спосіб вчинення службових злочинів.

THE CONCEPT OF OFFICIAL CORRUPTION CRIMES AND THEIR CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS

SUVOROV O. M.

*researcher,**National Academy of Security Service of Ukraine*

Abstract

Purpose. To give general characteristics of the current state of criminality in Ukraine accentuating the fact of great changes happened in its structure towards their further professionalization. Special attention is driven to the crimes committed in the sphere of official and professional activities, associated with rendering of public services, mostly to the ones having corruptive character.

Approach. The crimes under examination show many common features, which are very significant in criminalistics. Studying the particular types of crimes enables to reveal not only specific content, but also the one which is general for several types, i.e. this content is a characteristic of the whole class. Official corruption crimes comprise the following criteria: the act of crime is committed by official in power, and it is committed with aim to gain financial and non-financial benefit for offender and/or for other persons. Within the criminalistic approach these criteria enable to single these acts out of other crimes linked with corruption and define means and methods to perform tasks of criminal justice. Discharge of duties by officials with the aim to illegally get benefits makes closed loop system, in which criminal activity requires certain behavior of the official, and is determined and mediated by him.

Findings. Criminalistic characteristics of crimes are the essential and indispensable elements of certain methodology of investigation of any type of them. It's not possible to overestimate its importance, as it serves the information basis which make possible to define facts for

ПОНЯТТЯ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ТА ЇХ КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

О. М. СУВОРОВ

*здобувач,**Національна академія Служби безпеки України*

✉ зв'язок з автором: через Редакцію

Характеристика сучасного стану злочинності в Україні свідчить про те, що в її структурі відбуваються суттєві зміни, які вказують на активізацію й водночас професіоналізацію цього виду суспільно небезпечної діяльності. Звичайні й розрізнені злочини поступаються місцем великомасштабним злочинним акціям, глибокому проникненню через корумповані зв'язки в економіку і фінансову систему, спробам впливати на політику держави в цьому середовищі. Окрему групу злочинів становлять ті, що вчиняються в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Характерною рисою злочинності серед службових осіб є їх корупційний характер.

Сучасний стан наукової розробленості питань протидії службовим злочинам корупційного спрямування характеризується перевагою кримінально-правових та кримінологічних досліджень. Серед вітчизняних науковців помітний внесок у вирішення зазначених питань, крім згаданих вище учених, зробили Л.В. Багрій-Шахматов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.М. Гаращук, П.Т. Гега, В.О. Глушков, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, М.І. Камлик, В.А. Клименко, М.Й. Коржанський, Г.А. Матусовський, М.І.Мельник, В.О. Навроцький, С.Г. Омельченко, М.І. Хавронюк та інші. Розкриття криміналістичних аспектів протидії службовим злочинам корупційного спрямування було предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний доробок у продукуванні та накопиченні теоретичних розробок у галузі криміналістики з проблем виявлення й розслідування службових злочинів корупційної спрямованості

proving, to single out typical investigation scenarios, to identify the most significant features of tactics of investigative (inquiry) or secret investigative (enquiry) activities, which are the main sources of obtaining evidence base in criminal proceedings. Criminalistic characteristics of official corruption crimes are one of the most important elements of investigation, giving the possibility to rich the informational potential which can be used to form theoretical basis of case.

Keywords: criminal proceedings; official corruption crime; criminalistics characteristic; subjects of commitment of official crimes; way of commitment of official crimes

ПОНЯТИЕ СЛУЖЕБНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ КОРРУПЦИОННОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ И ИХ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

СУВОРОВ А.Н.

*сасискатель,
Национальная академия
Службы безопасности Украины*

Аннотация: В статье автором рассматривается понятие служебных преступлений коррупционной направленности, предлагается их криминалистическая характеристика, анализируются отдельные элементы криминалистической характеристики этого вида преступлений и их значение для досудебного расследования.

Ключевые слова: уголовное производство, служебные преступления коррупционной направленности, криминалистическая характеристика, субъекты совершения служебных преступлений, способ совершения служебных преступлений.

Open Access

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

зроблено в дисертаціях та низці інших ґрунтовних монографічних праць, а саме: Л.І. Аркуші, І.С. Башмакова, Ю.П. Гармаєва, В.В. Крюкова, М.В. Ляміна, М.М. Ляшка, Я.Є. Мишкова, Т.В. Філатової, О.Ю. Фролової, А.Н. Халікова, Т.Б. Хачатуряна, О.Б. Хусаїнова, В.О. Черкашеніна та інших відомих вчених.

Необхідність в розробці загальних положень виявлення й розслідування службових злочинів корупційної спрямованості визначається перш за все тим, що науковий аналіз окремих видів службових злочинів може бути ефективним тоді, коли він спирається на фундаментальні, базові положення більш високого рівня, коли є можливість уявити й врахувати всю систему цілого, здійснювати порівняльний аналіз отриманих знань з результатами дослідження інших науковців, визначати їх подібність і відмінність.

В основу об'єднання службових злочинів корупційної спрямованості покладено ознаку зв'язку злочину з використанням службовою особою своїх повноважень, отримання для себе матеріальної або іншої вигоди. Дане об'єднання має криміналістичний зміст, оскільки виходить з урахування подібності злочинних діянь та їх відмінностей, які є суттєвими для науково-практичного рішення завдань кримінального судочинства засобами й методами криміналістики, від інших злочинів корупційної спрямованості. Досліджувані злочини характеризуються збіжністю за низкою ознак, суттєвих у криміналістичному відношенні. Це й дозволяє при вивченні окремих видів злочинів виявляти в них не лише специфічний, а й такий зміст, який є загальною характеристикою видів, тобто характеристикою всього класу.

Поняття «службові злочини корупційної спрямованості» в кримінальному законодавстві України не вживається. Ще й до сьогодні в Україні немає нормативного акту, в котрому прямо б говорилося про те, що необхідно розуміти під корупційними злочинами. Терміни «корупція», «корупційні правопорушення», «корупційні діяння», «правопорушення, пов'язані з корупцією» вживаються в законах України «Про боротьбу з корупцією», «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та в інших законах. Таку вимогу, зокрема, містять: Рамкова Конвенція ООН проти організованої злочинності 1997 р. (ст. 3); Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. (ст. 5); Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (ст. 10); Конвенція Ради Європи «Про корупцію у контексті кримінального права» 1999 р. (ст. 18) та Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р.

У вітчизняному законодавстві поняття корупції визначається в Законі України «Про засади запобігання та протидії коруп-

ції» від 7 квітня 2011 р., де у ст. 1 зазначається, що під корупцією розуміється використання особою, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди цій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [1]. Чітке й однозначне розуміння цього терміну має важливе кримінально-правове й криміналістичне значення, оскільки від цього залежить правильна кваліфікація дій особи й спрямованість діяльності органу досудового розслідування, яким встановлюються факт вчинення злочину та причетність до нього не будь-якої особи, а лише суб'єкта вчинення службового злочину корупційної спрямованості. З огляду на це, і встановленню під час виявлення ознак злочину та доказуванню під час досудового розслідування підлягають конкретні і чітко визначені обставини. Виходячи з такого визначення корупції в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції», до основних переваг цієї законодавчої дефініції слід віднести такі: 1) корупційна діяльність може здійснюватися як особами, уповноваженими на здійснення функцій держави, так і іншими особами, прирівняними названим Законом до них, фізичними особами й уповноваженими представниками юридичних осіб; 2) дана діяльність пов'язана не тільки з протиправним використанням особою наданих їй службових повноважень, а й з протиправним наданням таким особам обіцянок/пропозицій чи наданням неправомірної вигоди; 3) спеціальною метою такої діяльності є не тільки одержання неправомірної вигоди, під якою тепер розуміються грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав, але й прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди.

Найбільш небезпечними серед корупційних проявів є кримінально-карані діяння, які у спеціальній літературі називають «корупційні злочини», «злочини корупційної спрямованості», «злочини,

пов'язані із корупцією». Цим діянням притаманні такі ознаки: зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень задля задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб; привласнення, розтрата чужого майна з використанням службового становища; незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг, переваг; одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів, нерухомості не передбачених законодавством або на які особа не має права; хабарництво (пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі); здійснення безпосередньо та через посередників або підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи службових повноважень, а також пов'язаних з ними можливостей; використання інформації, одержаної під час використання службових обов'язків у корисливих та інших особистих інтересах; неправомірне втручання з використанням службового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодження виконання ними своїх повноважень; «лобіювання» при підготовці та прийнятті нормативно-правових актів чи управлінських рішень інтересів зацікавлених осіб (груп); протегування з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами; використання службового становища для «перекачування» державних коштів в комерційні структури підконтрольні посадовцю; бюрократичний рекет, що пов'язаний з вимаганням коштів у комерційних структур для їх «перекидання» до інших підприємницьких структур або політичних партій; багаточисельні порушення в процесі приватизації, здачі в оренду державного майна, ліцензуванні, квотуванні, проведенні тендерів та ін. [2, 10–11].

Особливістю службових і більшості корупційних злочинів є те, що суб'єктами їх вчинення можуть бути лише службові особи. Фактично службові злочини є ядром, основою корупційної злочинності. За основу об'єднання службових злочинів корупційної спрямованості нами було взято такі критерії: 1) публічна службова особа; 2) корупційна спрямованість; 3) корисливий мотив або інша особиста зацікавленість; 4) порушення прав і законних інтересів громадян або організацій чи

охоронюваних законом інтересів суспільства або держави. Отже, службові злочини корупційної спрямованості можуть бути визначені як суспільно-протиправні діяння, які вчиняються службовою особою із корисливої або іншої особистої зацікавленості, що потягло суттєві порушення прав і законних інтересів громадян і організацій або охоронюваних законом інтересів суспільства або держави.

Службові злочини корупційної спрямованості поєднують такі ознаки як зв'язок діяння з використанням службовою особою своїх повноважень, а також і отримання для себе та третіх осіб вигоди майнового і немайнового характеру. З криміналістичної точки зору такі ознаки дають змогу виокремити їх від інших злочинів корупційної спрямованості і визначити засоби й методи для вирішення завдань кримінального судочинства. Використання службовою особою своїх повноважень з метою незаконного збагачення утворює замкнуту систему, в якій злочинна діяльність відчуває необхідність в існуванні діяльності службової особи, детермінується і опосередковується нею.

Сьогодні більшість корупційних злочинів залишаються латентними, що пояснюється зростанням «професіоналізму» злочинців, недосконалістю законодавства, тісними «діловими» контактами осіб, які володіють значними грошовими сумами, добутими злочинним шляхом, і державних службовців, які займають керівні посади з владними повноваженнями, що призводить до виникнення множини корумпованих структур. Корумповані особи при цьому мають не лише організаторські здібності й професійні знання, а й часто навіть кримінальний досвід, самі проявляють ініціативу, виконуючи ті або інші дії в інтересах злочинної організації, яка їх корумпувала. Такі злочини носять організований характер, який, зазвичай, виключає відкриті конфлікти між їх учасниками, що сприяє приховуванню їх злочинної діяльності. Такі злочини важко виявити у зв'язку з тим, що в разі їх виявлення частіш за все до кримінальної відповідальності притягаються як корумповані особи, так і ті, хто бере останніх на утримання і ставить в залежність. Отже обидві сторони – учасники корупційних схем не зацікавлені у їхньому викритті і всіляко протидіють як виявленню, так і розслідуванню фактів корупції.

Аналіз наукових досліджень і практики розслідування кримінальних проваджень даної категорії показали, що службовим особам, які вчиняють злочини корупційної спрямованості, властиві такі характерні риси як: слідування у своїй роботі правовим актам; часто «сліпе» виконання будь-яких розпоряджень керівництва; домінування у діяльності розпоряджень керівництва у порівнянні з вимогами правових актів; почуття корпоративного захисту разом із співробітниками свого відомства у випадках вчинення злочинів, що особливо притаманне службовим особам правоохоронних органів; документування своєї діяльності, включаючи дії, які утворюють правопорушення або злочин; концентрація у своїх руках всіх напрямів діяльності і функцій підпорядкованої установи або відомства, котрі тягнуть отримання грошових, матеріальних або інших вигод; зв'язок з комерційними структурами, включаючи і кримінальні формування; близькі відносини і знайомства в органах влади, в судових і правоохоронних органах; наявність грошових та матеріальних засобів, котрі дають можливість використовувати зв'язки в правоохоронних структурах та «схеми» уникнення відповідальності у випадках початку кримінального провадження тощо [3, 33].

Всі службові злочини корупційної спрямованості об'єднує подібність таких обставин: загальна галузь реалізації діяльності службових осіб; спеціальний суб'єкт – службова особа; кримінальна активність вказаних суб'єктів реалізується у зв'язку з вирішенням завдань та обов'язків шляхом порушення встановлених кримінальним законом заборон чи шляхом порушень правил нормативного характеру, які регулюють здійснюваний вид діяльності; діяльність вказаних суб'єктів пов'язана з функціонуванням державних і місцевих органів та установ; ключовим засобом досягнення злочинного результату при цьому слугує діяльність, що направлена на приховування, вуалювання незаконного характеру діяльності, або здійснення діяльності на законних підставах за неправомірну вигоду; подібність в основних, принципових рисах механізму підготовки, вчинення, приховування й відображення злочинної діяльності; подібність типових носіїв та джерел слідової інформації [4, 30–31]

До криміналістичних ознак корупційної поведінки відносять такі: 1) службові злочини, що направлені на отримання матеріальної вигоди, значною мірою носять організований характер; 2) корупційні злочини службових осіб, незалежно від їх виду, приховано або відкрито пов'язані із бюджетною сферою; 3) корупційний характер службових злочинів являє собою відкриту систему використання службових повноважень при контактній взаємодії з елементами навколишнього світу, які становлять інтерес для отримання вигоди різного характеру; 4) прихований характер корупційної сутності службових злочинів часто має прояв у створенні комерційних структур при державних органах влади та установах, котрі начебто сприяють їх прямій функціональній діяльності; 5) «корупціоналізація» службових злочинів дозволяє вести мову про особливий механізм їх вчинення. Це включає певні підготовчі заходи, направлені на подальше отримання майнової вигоди, обрання найбільш оптимального способу їх скоєння і в подальшому діяльність з маскуванню злочинних дій, а у випадках необхідності – організацію оперативно-розшуковим та слідчим заходам; 6) результати службових злочинів з корупційною складовою практично завжди мають зовнішній прояв у наявності значних матеріальних благ у самих службових осіб або їх близьких; 7) корупційний фактор вчинення службових злочинів передбачає отримання не лише прямої матеріальної вигоди, а й опосередкованої, яка проявляється приховано, але з кінцевим підсумком реалізації майнових інтересів; 8) службові злочини із корупційною складовою, зазвичай, є не одноактними, а утворюють серію декількох злочинів або один, але тривалий злочин.

Криміналістична характеристика злочину є важливим і невід'ємним елементом окремої методики розслідування будь-якого виду злочинів. Переоцінити її важливість неможливо, оскільки вона слугує інформаційною базою, яка дозволяє сформулювати обставини, що підлягають доказуванню, виділити типові слідчі ситуації, визначити найбільш значимі особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій як основних джерел одержання доказової бази у кримінальному провадженні. Криміналістична характеристика службових злочинів корупційної спрямованості

є однією з найбільш важливих складових розслідування, оскільки має багатий інформаційний потенціал, що застосовується для формування саме теоретичної бази версії. Ми розглядаємо криміналістичну характеристику службових злочинів корупційної спрямованості як ієрархічну, за ступенем криміналістичної значущості, систему елементів, що визначаються способом та механізмом їх вчинення, характером суб'єктів вказаної діяльності, сферою та особливостями основної службової діяльності, в якій задіяні особи, що вчинили такий злочин тощо.

До елементів внутрішньої структури службових злочинів ми відносимо: особу суб'єкта службових злочинів; мету, мотиви скоєння службового злочину з перевагою корупційних інтересів; наявність і порушення системи законодавчих актів та інших правових норм, що визначають повноваження і функції службових осіб; обстановку вчинення злочину, куди, окрім часу, місця та інших факторів злочину, входить і специфіка службового середовища; механізм скоєння злочину – його підготовка, спосіб і постзлочинна поведінка учасників – з перевагою документального фіксування дій тощо. Вчиняючи службові злочини корупційної спрямованості за таких самих умов і маючи однакові цілі, злочинці все ж діють індивідуально, тобто типова схема способу дій злочинців має специфіку, зумовлену певними особливостями суб'єктів (рівнем освіти, професіональним досвідом, соціально-психологічними властивостями особи тощо). До комплексу дій злочинів, що утворює спосіб вчинення злочину, входять дії злочинців з підготовки, вчинення і приховування корупційного злочину, які направлені на досягнення злочинного результату. Також до вчинення цих дій, зазвичай, входить керування корупційними зв'язками з іншими учасниками злочинів, і комплекс заходів з можливої протидії правоохоронним органам, зокрема, змова, підкуп інших співробітників правоохоронних і контролюючих органів [5, 35].

Під слідами службових злочинів корупційної спрямованості ми розуміємо результати їх відображення на різноманітних елементах навколишнього світу, в якій така злочинна діяльність відбувається. Особливостями розслідування службових злочинів корупційної спрямованості

є те, що злочинна діяльність має доволі низький відсоток її відображення очевидцями. Доволі часто очевидцями стають колеги службової особи, котрі в силу корпоративних причин не завжди стають надійними джерелами отримання інформації, а навпаки, здійснюють протидію розслідуванню. В якості носіїв слідів найбільше значення мають різноманітні документи, що виконані в ході здійснення певних дій корупційного характеру.

Висновок. Таким чином криміналістична характеристика службових злочинів корупційної спрямованості – це сукупність узагальненої інформа-

ції щодо типових способів вчинення злочину та притаманних їм слідів, часу, місця та обстановки вчинення злочину, характеристики особи злочинця та особливостей його мотивації, яка ґрунтується на висновках попередніх наукових досліджень та матеріалах слідчої і судової практики та використання для визначення кола обставин, що підлягають доказуванню, формування, висунення і перевірки обґрунтованих слідчих версій та визначення основних напрямків розслідування задля забезпечення швидкого, повного, всебічного та об'єктивного розслідування злочинів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. «Про засади запобігання та протидії корупції»: Закон України від 7 квітня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
2. Шепітько В. Ю. Розслідування злочинів корупційної спрямованості: науково-практичний посібник / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель. – Х.: Харків юридичний, 2013. – 220 с.
3. Костылева Г. В. Должностные преступления коррупционной направленности / Г. В. Костылева, М. М. Милованова // Следователь. – 2012. – № 12. – С. 31–35.
4. Букаев Н. М. Особенности методики расследования должностных преступлений коррупционной направленности: монография / Н. М. Букаев, В. В. Крюков. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 176 с.
5. Коваль А. В. Основные сферы проявления коррупционных отношений в Вооруженных силах / А. В. Коваль // Криминалистическое обеспечение расследования преступлений коррупционной и экономической направленности: материалы 52-х криминалистических чтений: Ч. 1. – М.: Акад. Управления МВД РФ, 2011. – С. 35–37.